

O‘ZBEK TILINING IJTIMOIIY MUNOSABATLARDA TUTGAN O‘RNI

Xoliqova Matluba Mardon qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti, Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası assistenti

xoliqova.matluba5@gmail.com

Telefon raqam: +99899773-36-01

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23670345>

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada o‘zbek tilining ijtimoiy munosabatlardagi o‘rni va ahamiyati, uning jamiyat a‘zolari o‘rtasidagi muloqot, o‘zaro hamkorlik hamda ijtimoiy aloqalarni shakllantirishdagi vazifalari yoritilgan. O‘zbek tilining milliy o‘zlikni anglash, xalqning ma‘naviy-madaniy qadriyatlarini saqlash va avloddan avlodga yetkazishdagi roli tahlil qilingan. Shuningdek, davlat tili sifatida o‘zbek tilining ta‘lim, davlat boshqaruvi, ommaviy axborot vositalari, madaniyat va kundalik hayotdagi mavqeyi haqida fikr yuritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** o‘zbek tili, ijtimoiy munosabatlar, davlat tili, milliy o‘zlik, til va jamiyat, muloqot, ijtimoiy aloqa, ma‘naviy qadriyatlar, milliy madaniyat, til siyosati, jamiyat taraqqiyoti.*

РОЛЬ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА В СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

***Аннотация.** В данной статье освещаются роль и значение узбекского языка в социальных отношениях, а также его функции в формировании общения, взаимного сотрудничества и социальных связей между членами общества. Анализируется роль узбекского языка в осознании национальной идентичности, сохранении духовно-культурных ценностей народа и их передаче из поколения в поколение. Кроме того, рассматривается положение узбекского языка как государственного языка в сфере образования, государственного управления, средств массовой информации, культуры и повседневной жизни.*

***Ключевые слова:** узбекский язык, социальные отношения, государственный язык, национальная идентичность, язык и общество, коммуникация, социальное взаимодействие, духовные ценности, национальная культура, языковая политика, развитие общества.*

THE ROLE OF THE UZBEK LANGUAGE IN SOCIAL RELATIONS

***Abstract.** This article examines the role and significance of the Uzbek language in social relations, as well as its functions in fostering communication, mutual cooperation, and social connections among members of society. It analyzes the role of the Uzbek language in developing national identity, preserving the spiritual and cultural values of the people, and transmitting them from one generation to another. In addition, the article discusses the status of the Uzbek language as the state language in the fields of education, public administration, mass media, culture, and everyday life.*

Key words: *Uzbek language, social relations, state language, national identity, language and society, communication, social interaction, spiritual values, national culture, language policy, social development.*

KIRISH. Til jamiyatning mavjudligi va rivojlanishini ta'minlovchi eng muhim ijtimoiy hodisalardan biridir. Insonning jamiyatdagi o'rni, uning boshqa kishilar bilan munosabati, fikr va qarashlarini ifodalashi, bilim va tajribasini boshqalarga yetkazishi bevosita til orqali amalga oshadi. Shu sababli har qanday milliy til nafaqat aloqa vositasi, balki xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi, madaniyati va ma'naviy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi.

O'zbek tili ham xalqimizning ko'p asrlik tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan boy va rivojlangan tillardan biri sifatida jamiyat hayotining turli sohalarida muhim vazifalarni bajarib kelmoqda. Tilning rivojlanishi jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ma'naviy jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. Jamiyat taraqqiy etgani sari tilning lug'at tarkibi boyib, yangi tushunchalarni ifodalovchi so'z va atamalar shakllanadi. Bu jarayon o'zbek tilining zamonaviy hayot talablariga mos ravishda takomillashib borayotganini ko'rsatadi.

Ijtimoiy munosabatlar doirasida tilning ahamiyati ayniqsa katta. Oiladagi muloqotdan tortib ta'lim jarayoni, mehnat jamoalari, davlat boshqaruvi, ommaviy axborot vositalari va internet kommunikatsiyalarigacha bo'lgan jarayonlarning barchasida til asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Kishilar o'rtasidagi o'zaro hurmat, hamkorlik, fikr almashish va ijtimoiy tajriba almashinuvi ham til vositasida yuzaga keladi. Demak, tilning jamiyatdagi mavqeyi va undan foydalanish darajasi ijtimoiy munosabatlarning sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi kunda yoshlar nutqida internet, ijtimoiy tarmoqlar va xorijiy tillar ta'sirining kuchayishi o'zbek tilidan foydalanish madaniyatiga yangicha talablarni qo'yimoqda. Bir tomondan, bu jarayon tilning yangi so'zlar va tushunchalar bilan boyishiga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, adabiy til me'yorlariga rioya qilish, so'zlarni to'g'ri qo'llash va milliy tilning o'ziga xosligini saqlash masalalarini dolzarb etmoqda.

ASOSIY QISM. O'zbek tilining ijtimoiy munosabatlardagi o'rni, avvalo, uning jamiyat a'zolari o'rtasida muloqotni ta'minlovchi asosiy vosita ekanligi bilan belgilanadi. Insonlar kundalik hayotda o'z fikrini bayon qilish, his-tuyg'ularini ifodalash, ma'lumot almashish va turli masalalar yuzasidan kelishuvga erishish uchun tildan foydalanadilar. Shu jihatdan til jamiyatdagi o'zaro munosabatlarning shakllanishi va rivojlanishida muhim ijtimoiy vosita hisoblanadi. O'zbek tili xalqimizning kundalik hayotida, oilaviy munosabatlarda, ta'lim va mehnat jarayonlarida, davlat boshqaruvi hamda madaniy hayotda faol qo'llanib kelmoqda.

Tilning ijtimoiy funksiyalaridan biri kishilarni o'zaro birlashtirish va ular o'rtasida hamjihatlikni ta'minlashdir. Bir millat vakillarining umumiy tilga ega bo'lishi ular o'rtasida o'zaro tushunish va yaqinlikni kuchaytiradi. O'zbek tili ham xalqimizni yagona ma'naviy va madaniy makon atrofida birlashtiruvchi muhim omillardan biridir. Ayniqsa, milliy bayramlar, madaniy tadbirlar, ta'lim jarayonlari va ommaviy muloqotlarda ona tilidan foydalanish milliy birlik va o'zlikni anglash tuyg'usini mustahkamlashga xizmat qiladi. [1. 133].

O‘zbek tilining yana bir muhim jihati uning milliy madaniyatni saqlash va avlodlarga yetkazishdagi vazifasidir. Xalqning tarixi, urf-odatlar, an‘analari, xalq og‘zaki ijodi, maqol va matallari, dostonlari hamda adabiy merosi til orqali avlodlardan avlodga o‘tadi. Har bir xalqning dunyoni idrok etishi, qadriyatlarga munosabati va hayotiy tajribasi uning tilida o‘z aksini topadi. Shu sababli o‘zbek tilini asrash va rivojlantirish milliy madaniy merosni asrashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. [2. 191].

O‘zbek tilining ijtimoiy munosabatlardagi ahamiyati ta’lim tizimida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. Ta’lim jarayonida bilimlarni o‘zlashtirish, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqotni yo‘lga qo‘yish, ilmiy tushunchalarni izohlash va fikrlash qobiliyatini rivojlantirish til vositasida amalga oshiriladi. Ona tilida sifatli ta’lim olish shaxsning dunyoqarashi va nutqiy kompetensiyasini shakllantirish bilan birga, uning jamiyatdagi faol ishtirokini ham ta’minlaydi. Shu sababli yoshlarning savodxonligi va nutq madaniyatini oshirish o‘zbek tilining ijtimoiy mavqeyini mustahkamlashning muhim yo‘nalishlaridan biridir. [3. 248].

Davlat boshqaruvi va huquqiy munosabatlarda ham o‘zbek tilining o‘rni katta. Davlat idoralari, hujjatlar, qonunchilik, rasmiy yozishmalar va fuqarolar bilan muloqot jarayonida davlat tilidan samarali foydalanish jamiyatda huquqiy axborotning tushunarli va ochiq yetkazilishiga yordam beradi. Fuqarolarning davlat organlari bilan o‘zaro munosabatida tilning aniq, ravon va tushunarli bo‘lishi muhim ahamiyatga ega. Bu esa davlat tilining amaliy qo‘llanish doirasini kengaytirish zaruratini ko‘rsatadi.

O‘zbek tilining ommaviy axborot vositalaridagi o‘rni ham zamonaviy ijtimoiy munosabatlar nuqtayi nazaridan muhimdir. Televideniye, radio, gazeta va jurnallar, internet nashrlari hamda ijtimoiy tarmoqlar orqali millionlab insonlarga turli xil axborotlar yetkaziladi. Mazkur jarayonda tilning to‘g‘ri va me‘yoriy qo‘llanishi jamiyatdagi nutq madaniyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ommaviy axborot vositalarida adabiy til me‘yorlariga rioya qilinishi aholining, ayniqsa, yoshlarning savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. [4. 266].

Bugungi raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan davrda o‘zbek tilining internet va ijtimoiy tarmoqlardagi mavqeyi ham alohida e’tiborga loyiq. Ijtimoiy tarmoqlar insonlar o‘rtasidagi muloqotning eng faol shakllaridan biriga aylangan. Ushbu platformalarda o‘zbek tilidagi materiallar, maqolalar, videolar, ta’limiy va ilmiy kontentlarning ko‘payishi tilning zamonaviy kommunikatsiyadagi imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu bilan birga, internet tilida qisqartmalar, shevaga xos birliklar, chet tillardan o‘zlashgan so‘zlar va imlo xatolarining ko‘payishi adabiy til me‘yorlariga rioya qilish masalasini ham dolzarb etmoqda. [5. 544].

Globalashuv jarayonida xorijiy tillarni o‘rganish muhim ahamiyatga ega bo‘lsa-da, bu jarayon milliy tilning mavqeyini pasaytirmasligi lozim. Aksincha, boshqa tillarni bilish bilan bir qatorda o‘zbek tilidan mukammal va savodli foydalanish zamonaviy shaxsning muhim kompetensiyalaridan biri bo‘lishi kerak. Bir nechta tilni bilish insonning dunyoqarashini kengaytiradi, o‘zbek tilini yaxshi bilish esa uning milliy va madaniy o‘zligini saqlashga yordam beradi. Shuning uchun ko‘p tillilik va ona tiliga sadoqat bir-biriga zid tushunchalar emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi hodisalardir. [6. 192].

O‘zbek tilining ijtimoiy munosabatlardagi mavqeyini yanada oshirish uchun, avvalo, jamiyatda til madaniyatiga bo‘lgan e’tiborni kuchaytirish zarur. Ayniqsa, yoshlar orasida to‘g‘ri yozish, ravon so‘zlash, adabiy til me‘yorlariga amal qilish va milliy tilning imkoniyatlaridan keng foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish muhimdir. Bunda oila, ta’lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari va internet resurslarining o‘zaro hamkorligi katta ahamiyatga ega. [7. 115].

O‘zbek tilining ijtimoiy munosabatlardagi muhim vazifalaridan biri insonlar o‘rtasidagi shaxslararo aloqalarni tartibga solishdan iborat. Muloqot jarayonida qo‘llaniladigan so‘zlar, murojaat shakllari, hurmat va muomala birliklari jamiyatda shakllangan axloqiy-me‘yoriy qarashlarni namoyon etadi. O‘zbek tilida kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, samimiylik va odobni ifodalovchi ko‘plab til birliklarining mavjudligi xalqimizning ijtimoiy-madaniy qadriyatlari bilan chambarchas bog‘liq. [8. 432].

Muloqot jarayonida nutqning mazmuni bilan bir qatorda, uning qanday shaklda ifodalanishi ham muhimdir. Bir xil mazmun turli vaziyatlarda turlicha ifodalanishi mumkin. Rasmiy, norasmiy, ilmiy yoki kundalik muloqotda nutq uslubining vaziyatga mos tanlanishi samarali kommunikatsiyani ta’minlaydi. Shu sababli o‘zbek tilidan foydalanishda nutqiy vaziyat, suhbatdoshning yoshi, mavqeyi va muloqot maqsadini hisobga olish muhim hisoblanadi. [9. 176].

Yosh avlodning ma’naviy va intellektual shakllanishida tilning o‘rni alohida ahamiyatga ega. Insonning dunyoqarashi, fikrlash tarzi va jamiyatga munosabati ko‘p jihatdan u egallagan til vositalari orqali shakllanadi. O‘zbek tilidagi badiiy asarlar, maqollar, hikmatli so‘zlar va xalq og‘zaki ijodi namunalari yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Ayniqsa, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning o‘z fikrini mustaqil, aniq va mantiqiy ifodalash qobiliyatini rivojlantirish muhimdir. Savodli va mazmunli nutq shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy faolligini oshiradi. [10. 96].

Umuman olganda, o‘zbek tili jamiyatdagi turli ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi aloqalarni ta’minlash, milliy qadriyatlarni saqlash, ta’lim va madaniyatni rivojlantirish, davlat boshqaruvi hamda zamonaviy axborot makonida samarali kommunikatsiyani amalga oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Uning rivoji va nufuzining oshishi nafaqat tilshunoslik, balki jamiyatning ma’naviy va ijtimoiy taraqqiyoti bilan ham chambarchas bog‘liqdir.

XULOSA. O‘zbek tilining ijtimoiy munosabatlardagi o‘rnini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, til jamiyat taraqqiyotining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, insonlar o‘rtasidagi muloqot, hamkorlik va o‘zaro anglashuvni ta’minlashda asosiy vosita vazifasini bajaradi. Tilning ijtimoiy hayotdagi mavqeyi uning faqat aloqa vositasi sifatidagi ahamiyati bilan cheklanmay, milliy tafakkur, madaniy qadriyatlar va tarixiy tajribaning shakllanishi hamda davomiyligini ta’minlashi bilan ham belgilanadi.

O‘zbek tili jamiyatning turli sohalarida faol qo‘llanilishi orqali ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Xususan, ta’lim tizimi, davlat boshqaruvi, huquqiy munosabatlar, ommaviy axborot vositalari, ilm-fan va madaniyat sohalarida undan samarali foydalanish jamiyat a’zolarining o‘zaro axborot almashinuvini yengillashtiradi va ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etish imkoniyatini kengaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Berdialiev A. Sotsiolingvistika. – Toshkent: Nodirabegim, 2024. – 133 b.

2. Mo‘ydimov Q. Tilshunoslik asoslari. – Toshkent: Ilm nurli kitob, 2024. – 191 b.
3. Bobojonov F.K., Azimov I. Davlat tilida ish yuritish asoslari. – Toshkent: Yoshlar mediaprint, 2024. – 248 b.
4. Asilova G.A. O‘zbek tilini o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Publishing High Future, 2024. – 266 b.
5. Sayfullayeva R.R., Mengliyev B.R., Qurbonova M.M. Hozirgi o‘zbek tili. – Toshkent: Tafakkur avlodi, 2023. – 544 b.
6. G‘ulomova G., Rasulmuxamedova D., Xujanova G. O‘zbek tili. – Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti, 2023. – 192 b.
7. Mo‘ydinov Q.A., Shofqorov A.M., Tajiboyev B.R. O‘zbek tilining sohada qo‘llanishi. – Toshkent: Book Trade, 2022. – 115 b.
8. Aminov M., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mahmudov N., Aminova A. Davlat tilida ish yuritish. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 432 b.
9. Abduazizov A.A. Tilshunoslik nazariyasiga kirish. – Toshkent: Sharq, 2019. – 176 b.
10. Mahmudov N. Til. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 96 b.